

Περί του ονόματος της Χαλκιδικής

/ Γενικά Θέματα / Επιστήμες, Τέχνες & Πολιτισμός

Φωτό: .panoramio.com

Ιωακείμ Αθ. Παπάγγελος, Δρ. Αρχαιολόγος

«Αρχή σοφίας ονομάτων επίσκεψις», είπε ο σοφός Χαλκιδικιώτης Αριστοτέλης, χρησιμοποιώντας τον όρον «επίσκεψις» με την αρχική έννοια: «εξέτασις, παρατήρησις, ζήτησις, έρευνα, εξιχνίασις».

«Αρχή σοφίας» λοιπόν, «η εξιχνίαση της εννοίας των ονομάτων».

Αφού βρισκόμαστε στο πρώτο τεύχος του «Παγχαλκιδικού Λόγου», θεωρώ σκόπιμο να αρχίσουμε από την «επίσκεψιν» του ονόματος της Χαλκιδικής.

Τι σημαίνει «Χαλκιδική»; Δύο είναι οι σημαντικότερες ερμηνείες του ονόματος:

-Η περιοχή στην οποία κατοικεί λαός προερχόμενος από τη Χαλκίδα, η περιοχή που ανήκει στη Χαλκίδα, είναι η επικρατέστερη άποψη.

-Περιοχή με μεταλλεία χαλκού, είναι η δεύτερη και ασθενής άποψη.

Ας δουμε, εν συντομία, τι μας λένε τα ιστορικά δεδομένα:

Είμαστε στον 13ο αιώνα π.Χ. και δεν υπάρχουν ακόμα οι όροι, Χαλκιδική και Μακεδονία. Όλη η περιοχή της σημερινής Μακεδονίας και Θράκης, μέχρι τον Δούναβη, είναι τόπος Θρακών, γενικώς και αορίστως. Να μην λησμονούμε ότι ο πολύς Ορφεύς, ο κατ' εξοχήν θραξ ήρωας, απέθανε στην περιοχή του Ολύμπου.

Κατά τον ίδιο αιώνα άρχισε ο λεγόμενος πρώτος ελληνικός αποικισμός. Φυσικό επακόλουθο ήταν να υπάρξει έντονη αποικιστική δραστηριότητα και στη σημερινή χερσόνησο της Χαλκιδικής, η οποία αποτελεί την πλησιέστερη περιοχή της Μακεδονίας προς τη νότιο Ελλάδα. Πόσες ώρες απέχει, με τα πανιά και ούριο άνεμο, η Κύμη από το Πόρτο Κουφό και το Καναστραίο;

Τα ανασκαφικά δεδομένα πιστοποιούν στενές επαφές της Εύβοιας με πολλούς προϊστορικούς οικισμούς της χερσονήσου μας, κατά την εποχή εκείνη.

Ο 8ος και 7ος αιώνας είναι η εποχή του μεγάλου ελληνικού αποικισμού. Η Χαλκίδα και η Ερέτρια ίδρυσαν πλήθος αποικιών, κυρίως στις χερσονήσους της Σιθωνίας και της Κασσάνδρας, και διάσπαρτες στην υπόλοιπη Χαλκιδική. Οι κάτοικοι των αποικιών της Χαλκίδος αυτοπροσδιορίζονταν ως Χαλκιδεείς και η γή τους ήταν «χώρα των Χαλκιδέων». Όπως γίνεται αντιληπτό, γινόταν μία σύγχυση στη διαδικασία της διακρατικής ενημερώσεως, διότι και οι κάτοικοι της Χαλκίδος αυτοπροσδιορίζονταν ως Χαλκιδεείς και η χώρα τους ήταν των «Χαλκιδέων». Οι αποικίες είχαν μέν συναισθηματικό δεσμό με τη μητρόπολή τους, αλλά οι πρακτικές της αυτοδιοικήσεως ήσαν πολύ δυνατές. Πολύ σύντομα λοιπόν η ανάγκη του προσδιορισμού τους επέβαλε σύνθετη ονομασία και η περιοχή των εκ Χαλκίδος αποίκων αναφέρεται στις ιστορικές πηγές ως «Χαλκιδική η επί Θράκης».

Η «Χαλκιδική η επί Θράκης» δεν ονοματοδοτούσε όλη τη σημερινή Χαλκιδική Χερσόνησο, αλλά αφορούσε μόνον τις κτήσεις των Χαλκιδέων, δηλαδή περίπου το 1/3 της Χερσονήσου. Π.χ., η Καλαμαριά, δηλαδή η πεδινή και λοφώδης παραθαλάσσια ζώνη από τη Θεσσαλονίκη μέχρι τα Μουδανιά, δεν συμπεριλαμβανόταν στη Χαλκιδική. Χωριζόταν σε δύο μέρη: στην Κρουσσίδα (από το Καραμπουρνού μέχρι περίπου την Καλλικράτεια) και τη Βοττική (Καλλικράτεια-Όλυνθος), περιοχές κατοικούμενες από μή χαλκιδικά φυλα.

Περί το 432 π.Χ. άρχισε η οργάνωση ενός νέου κρατικού μορφώματος στη χερσόνησο, ονομαζόμενο «Κοινόν των Χαλκιδέων». Με κέντρο την Όλυνθο, οι πόλεις των Χαλκιδέων ίδρυσαν μία ομοσπονδία (για να χρησιμοποιήσουμε έναν

πολιτικό ορο των ημερών μας), με κοινό νόμισμα, κοινό λατρευτικό κέντρο και υποχρεώσεις πολιτικοστρατιωτικής συνεργασίας. Το 348 π.Χ., ο Φίλιππος της Μακεδονίας κατέστρεψε τις 32 πόλεις του Κοινού και ενσωμάτωσε τη Χερσόνησο στο βασίλειό του.

Κατά τα μέσα του 2ου π.Χ. αιώνας φαίνεται ότι είχε αρχίσει να επικρατεί το όνομα «Χαλκιδική» (σκέτο ουσιαστικοποιημένο επίθετο) για όλη τη χερσόνησο, και πρώτοι οι Ρωμαίοι φαίνεται να καθιέρωσαν τους αντιδιασταλτικούς ορους Chalcidicensis, δηλαδή Χαλκιδικιώτης, όπως θα λέγαμε σήμερα, και Chalcidensis, δηλαδή Χαλκιδεύς. Εξυπακούεται ότι οι Ρωμαίοι σέβονταν την ελληνική γλώσσα και μετέφραζαν τα κείμενά της στα λατινικά σεβόμενοι τους γραμματικούς κανόνες της ελληνικής· εν αντιθέσει προς κάποιες μονάδες του Ελληνικού Κράτους, οι οποίες αδυνατούν να αντιληφθούν γιατί η Χαλκιδική στην (τάχα) αγγλόφωνη οδοσήμανση και στο διαδίκτυο πρέπει να γράφεται με Ch. Και συμπαρασύρουν και τους αθώους συρρεύσαντας στον τόπο μας παντοίους χρυσοθήρες, οι οποίοι ενδιαφέρονται για το τοπίο, αλλά συνηθέστατα αδιαφορούν για τον τόπο και την ιστορία του.

Το 315 π.Χ. ιδρύθηκε από τον Κάσσανδρο η Κασσάνδρεια, στη θέση της κατεστραμμένης από τον Φίλιππο Ποτεΐδαιας. Η «χώρα» της Κασσανδρείας, δηλαδή τα διοικητικά οριά της, εκτεινόταν τουλάχιστον σε όλη τη χερσόνησο της Παλλήνης. Όταν επεκράτησε ο Χριστιανισμός (θεωρώ πολύ πιθανόν ότι ο Παύλος επισκέφθηκε την Κασσάνδρεια) ιδρύθηκε και η επισκοπή Κασσανδρείας, στα όρια της οποίας εντάχθηκε το μεγαλύτερο μέρος της Χαλκιδικής. Άρχισε λοιπόν να εμφανίζεται ένα νέο διοικητικό όνομα στη Χαλκιδική, αναφερόμενο σε μία τοπική εξουσία, το οποίο ήταν το δεύτερο του είδους στην ιστορία της, μετά το λησμονημένο «Κοινόν των Χαλκιδέων».

Η πόλη της Κασσανδρείας άρχισε να φθίνει, ήδη από τον 5ο αιώνα, και υπέστη δεινό πλήγμα το 540, όταν κατεστράφη από την επιδρομή των Ούννων. Ο Ιουστινιανός την επανίδρυσε, αλλά πολύ μικρότερη από την του Κασσάνδρου. Η νέα πόλη συνέχισε τη φθίνουσα πορεία της μέχρι τις αρχές του 11ου αί., οπότε και κατεστράφη οριστικώς, προφανώς από βουλγαρική καταδρομή.

Εν τω μεταξύ, με τη διοικητική αναδιάρθρωση της Αυτοκρατορίας κατά τα τέλη του 13ου αί., η Χαλκιδική (όνομα εντελώς ξεχασμένο τότε), χωρίσθηκε σε έξι μικρές διοικητικές περιφέρειες, τα ονομαζόμενα «Κατεπανίκια», από τα οποία ένα ήταν το «Κατεπανίκιον της Κασσανδρείας».

Κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας η Χαλκιδική αποτελούσε τη διοικητική μονάδα του «Ναχιγιέ (=Κοινότης) των Σιδηροκαυσίων», με έδρα τα Σιδηροκάυσια

(σήμερα Στάγεια). Κατά τα μέσα του 19ου αί., όταν αναδιαρθρώθηκε η διοικητική οργάνωση του Οθωμανικού κράτους, το μεγαλύτερο μέρος της χερσονήσου της Χαλκιδικής εντάχθηκε στον «Καζά (δηλ. Επαρχία) της Κασσάνδρας», με έδρα τη Βάλτα και, από το 1869, τον Πολύγυρο. Γι' αυτό και τα μεταλλεία της βορείου Χαλκιδικής, τα οποία επαναλειτούργησαν στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνας, ονομάστηκαν «Μεταλλεία Κασσάνδρας», δηλαδή, σαν να λέμε «Μεταλλεία Χαλκιδικής». Ο σοφός Μποδοσάκης, άνθρωπος με βαθιά ιστορική συνείδηση (πέραν των άλλων), διετήρησε ως κόρην οφθαλμού το όνομα με το οποίο παρέλαβε τα μεταλλεία. Ακόμη και σήμερα αποκαλούνται «Μεταλλεία Κασσάνδρας», παρ' όλες τις προσπάθειες ανιστόρητων περαστικών, παραγόντων του δημοσίου και ιδιωτικού τομέως, οι οποίοι θαρρούν ότι οι διορθωτικές μεταρρυθμίσεις γίνονται με την αλλαγή ονομάτων.

Όπως προανέφερα, κατά τους πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες φαίνεται ότι είχε λησμονηθεί ο όρος «Χαλκιδική». Η επανάχρησή του σχετίζεται με την έναρξη του αρχαιολογικού τουρισμού στη Χερσόνησο. Οι πρώτοι που τον επαναχρησιμοποίησαν (αλλά μόνον για να προσδιορίσουν τον τομέα που αποικίσθηκε από τους Χαλκιδείς) ήσαν οι χαρτογράφοι του 16ου αί., οι οποίοι αντλούσαν τα τοπωνύμια από συγγράμματα της αρχαιότητας.

Αυτοί όμως που συνέβαλαν ουσιαστικώς στην καθιέρωση του τοπωνυμίου, και μάλιστα για ολόκληρη τη Χερσόνησο, ήσαν ο Γάλλος πρόξενος στη Θεσσαλονίκη Εμίλ Κουζινερέ (τέλη 18ου αί.), ο Άγγλος συνταγματάρχης Έντουαρντ Λήκ (1807), ο Άγγλος ευγενής Ντέιβιντ Ούρκουχαρτ (1830) και ο Έλληνας ταγματάρχης Νικόλαος Σχινάς (1887), οι οποίοι περιηγήθηκαν τη Χαλκιδική και εξέδωσαν βιβλία με τις εντυπώσεις τους και τα ιστορικοαρχαιολογικά πορίσματά τους. Ο Σχινάς μάλιστα οριοθετεί τη χερσόνησο: «Η προς μεσημβρίαν του όρους Χορτιάτου και των δύο συνεχομένων λιμνών Αγίου Βασιλείου και Βόλβης και του είς την θάλασσαν τα ύδατα τούτων εκδίδοντος ποταμού Ρηχίου, εκτεινομένη χώρα αποτελεί την Χαλκιδικήν χερσόνησον». Χαλκιδική λοιπόν δεν είναι η ομώνυμος Νομαρχία, αλλά η Νομαρχία είναι μέρος της Χαλκιδικής.

Έτσι η χερσόνησος απέκτησε (έστω «προσφάτως») ένα όνομα για το σύνολό της, με το οποίο σήμερα είναι παγκοσμίως γνωστή ως αξιόλογος τόπος τουριστικού προορισμού.

Φωτό: .panoramio.com

Πηγή: Παγχαλκιδικός Λόγος, τεύχος 1^ο, Οκτώβριος – Δεκέμβριος 2009, σελ. 7-8